

Romanipolitiikasta romanien politiikkaan – Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa¹

SARITA FRIMAN-KORPELA

Väitöskirjatyöni Romanipolitiikasta romanien politiikkaan tutkii romanipolitiikassa tapahtunutta asialistan muutosta 1900-luvun aikana. Tämän lisäksi väitöskirja tutkii romanien oman poliittiseksi mielletävän toiminnan kehittymistä ajanjakson aikana. Tämä on uusi kysymyksenasettelu suhteessa tähänastiseen tutkimukseen. Tutkimuksen lähtökohta on valtiollisessa romanipolitiikassa, jossa tapahtuneiden teemoja ja kontekstin muutoksia analysoidaan romanien oman poliittisen toimijuuden näkökulmasta.

Romanipolitiikalla, *policy*, tarkoitetaan siis valtion ja muiden toimijoiden romaneihin kohdistamaa politiikkaa ja toimenpiteitä. Romanien politiikka, *politics*, tarkoittaa romanien ja romani-intressiryhmien eräänlaista sisäpoliittista keskustelua romanipolitiikan sisällöistä, tavoitteista ja niihin vaikuttamisesta. Työtäni ohjaa oletus, että romanien politiikalla on ollut merkitystä romanipolitiikan muotoutumiselle vasta 1960-luvun lopulta lähtien.

Väitöskirjatyöni alkuperäinen tarkoitus oli tutkia romanien poliittista osallistumista. Työ käynnistyi tutkimalla äänioikeushistoriaa ja romanien kansalaisuutta koskevia keskusteluja osana Suomen kansallisvaltion rakentamisprojektia. Ymmärsin kuitenkin nopeasti, että suppea politiikka-käsitys ei riitä avaamaan romanien poliittisen toimijuuden luonnetta. Tutkimukseni perusteella romanien poliittisten oikeuksiensa toteutuminen oli kyseenalaista pitkälle 1900-lukua huolimatta vuoden 1906 äänioikeusreformista, sillä vaalirajoitteiden ja irtolais-

lainsäädännön yhteisvaikutus saattoi johtaa äänioikeuden epäämiseen suurelta osalta romaniväestöä. Irtolaislaki oli voimassa 1937–1986.

Tutkimukseni motivaationa on ollut selvittää, miten suomalaisten romanien kaltainen pieni vähemmistöryhmä on pystynyt vaikuttamaan itseään koskevaan päätöksentekoon tilanteessa, jossa sillä ei ole takanaan vaaleissa tarvittavaa riittävää lukumäärää eikä taloudellista, kulttuurista tai muuta poliittista painostusvoimaa. Poliittisen vaikuttamisen toisessa ääripäässä on romanit globaalina, monikymmenmiljoonaisena vähemmistöryhmänä. Miten hajanaisen, eri maiden alueilla asuvien ihmisten tarpeista on mahdollista muodostaa rajat ylittävä poliittinen idea tai intressi, eritoten, kun se ei perustu parlamentaariseen pohjalle? Yhtäältä romaniryhmien heterogeenisyys on vahvasti tiedostettu sekä romanitutkimuksessa että romanipolitiikassa. Akateeminen keskustelu, samoin kuin käytännön politiikka on kuitenkin jättänyt erojen käsittelyn niiden olemassa olon toteuttamiselle. Oman työni tavoitteena on ylittää tämä akateeminen ja toimintalinjallinen umpikuja ja testata politologisten menetelmien avulla voimmeko tehdä poliittisesti merkittäviä eroja eri romaniryhmien ja romanien poliittisten linjausten välillä. Romanipolitiikan kannatusta ei voida mitata vaaleilla, mutta se voidaan tuoda punnittavaksi identifioimalla erilaisia romani- ja romanien politiikan tavoitteita, joita voidaan arvioida ja sitten kannattaa tai hylätä.

Työni metodologisena ideana on tutkia tekstejä ja puheita poliittisena tekona samalla kun ne kon-

tekstualisoidaan osaksi aikalaistapahtumia (Palonen 2003; Skinner 2002, 120). Romanien poliittinen toiminta ja sen käytettävissä olevat keinot ovat tällöin laajemmat, kun poliittiseksi toiminnaksi otetaan puheet, debatit ja kirjoitukset eikä vain esimerkiksi heidän toimintansa ”selvästi” poliittiseksi mielletävissä toiminnassa kuten vaaleissa. Toinen tärkeä teoreettinen viitekehyseni on käsitellä romaneja poliittisena ideana, joka kätkee taakseen erilaisia ryhmiä ja erilaisia yhdeksi puettuja intressejä. Romanit poliittisena ideana on tuotettu paradigma, jonka olemassa olosta on akateeminen ja poliittinen yhteisymmärrys, mutta jonka sisäinen heterogeenisyys ja runsaus aiheuttavat sekä käytännöllisiä että teoreettisia ongelmia.

Kansainvälistä romaniliikkeen debatointia käsitelen *ethnos-demos*-keskustelun kautta. Keskustelu pohjautuu kansainvälisessä romaniliikkeessä esiintyvään painotuseroon siitä, tuleeko romanit nähdä ensisijaisesti maidensa kansalaisina vai valtioiden rajat ylittävänä yleismaailmallisena vähemmistönä, jonka keskinäinen solidaarisuus ohittaa kansallisen vähemmistöryhmän intressin. Keskustelu on olennainen, koska painottuminen vaikuttaa romaniliikkeen tavoitteisiin, pyrkimyksiin ja romanipolitiikan ytimessä olevan poliittisen romani-idean konstruointiin.

Viimeaikaisessa keskustelussa on edellisten rinnalle noussut tulkinta romaneista eräänlaisena eurooppalaisena federalisaation paradigmatena, joka voisi toimia ennakkotapauksena erityisyyksien varaan rakennettavasta Euroopasta. Uusi ajattelutapa pyrkii ohittamaan heterogeenisyyden asettamat esteet kääntämällä ne romaniyhteisöjen vahvuudeksi. Tällöin romanit poliittisena ideana -politiikka voi olla eteenpäin vievä voima edellyttäen, että romanipolitiikan fokus siirretään pois romani-identiteetistä ja aktivismi suunnataan muun väestön kanssa tehtävään yhteistyöhön.

Tunnettu romaniaktivisti ja intellektuelli Nicolae Gheorghe (1946–2013) sanoi viimeiseksi jääneessä puheenvuorossaan avainkysymyksen olevan, miten romaniaktivistit konstruoivat romanien poliittisen osallistumisen ruohonjuuritasolta kansalliselle tasolle ja sieltä edelleen eurooppalaiselle tasolle (Gheorghe 2013, 191). Gheorghe näki Euroopan kansalaisuuden hengessä piilevän romanien mahdollisuuden poliittiselle voimaantumiselle, mutta se edellyttää syrjinnän ja sosiaalisten ongelmien kentältä poissiirtymistä. Hän kannatti vankkumattomasti kansalaisuuteen

perustuvaa romani-idea ja uskoi romanien tulevan suojelluksi paremmin vahvan kansalaisuuden kuin vahvan etnisen identiteetin kautta. Hänen mukaan integraatio ja jopa assimilaatio vaatii vahvoja kansalaisoikeuksia, mutta ei välttämättä vahvaa etnistä identiteettiä. (Mt., 159) Tämä on kiinnostava huomio, sillä Hannah Arendt kirjoitti toisen maailmansodan jälkeen, että kansallisvaltiot ovat täynnä – eikä niillä ole enää kiinnostusta edes assimiloida kansalaisten valtavirrasta poikkeavia ryhmiä (Arendt 2007, 128). Gheorghen mukaan ”Etninen identiteetti on henkilökohtaista ja yksityistä, kuten uskonnollinen vakaus” (Gheorghe 2013, 159). Siksi romanikysymystä ei tullut hänen mukaansa eurooppalaisella tasolla ratkaista erillisillä instituutioilla tai romaniasioiden komissaarilla (Gheorghe 2013, 159). Romanit ovat kansallisvaltioiden asia, romanien poliittinen yhteys ja voimaantuminen voi tapahtua vain poliittisen voimaantumisen myötä (mt.).

Edellä käyty teoreettinen keskustelu vahvistaa käsitystä tuotetusta romani-ideasta, joka voi erilaisissa poliittisissa linjauksissa edetä moniin eri suuntiin ja johtaa vaihtoehtoisin romanipoliittisiin tavoitteisiin. Paradigma tarjoaa myös mahdollisuuden arvioida erilaisia romanipoliitikoita ja romani-käsitteitä.

Romanit poliittisena ideana sisältämä *ethnos-demos*-ulottuvuus on vaikuttanut myös suomalaisen romani-idean tulkintaan. Suomalaiset romanit ovat sotien jälkeisenä aikana korostaneet suomalaisuuttaan eikä ole omaksunut monissa muissa Euroopan maissa omaksuttua romaninationalismia, joka ymmärtää romaniuden valtioiden väliset rajat ylittäväksi *demokseksi*.

Asialistan muutos

Olen työssäni tutkinut empiirisesti miten agendan muutos ja romanien oma toiminta on tarkoittanut romanien politisoitumisprosessina Suomessa. Tutkimuksen eksplisiittisenä teesinä on ollut, että muutoksien tarkastelu romanipolitiikan toimintalinjauksissa eli policyssa ei riitä kuvaamaan romanien omaa toimijuutta ja sisäistä politisoitumista, ja että tarkastelun kohteeksi on otettava koko käsitys romaneista poliittisina toimijoina.

Romanit pääsivät vaikuttamaan itse kansalliseen romanipolitiikkaan Suomessa vasta 1960-luvun lopulla romanien itsensä aktivoitumisen, tasa-arvon

vaateiden ja sosiaalisten ongelmien yhteiskunnalle asettamien kysymysten välityksellä. Romanipolitiikan seuraava merkittävä käänne tapahtui 1980-luvulla, jolloin romanien vaateista oman kielen ja kulttuurin kehittämisestä ja ylläpitämisestä muodostui romanipolitiikan ydin. Suomen aktivoituminen 1990-luvun taitteessa eurooppalaisessa ihmisoikeuspolitiikassa vaikutti romanipolitiikkaan vuorostaan siten, että romanipolitiikka siirtyi ihmisoikeuksien vaatimisen retoriikkaan.

Romanipolitiikka peri assimilaatiopolitiikan aikakaudelta paitsi asenteet, toimintatavat ja rakenteet myös edellisten aiheuttamat yhteiskunnalliset ongelmat. Assimilaatiopolitiikan perinnöstä voidaan aineistoni perusteella johtaa ne teemat, jotka politisoituivat romaniaktiivien keskuudessa ja joista muodostui pitkäaikainen, yhä edelleen jatkuva romanien politiikan jännite. Romanien oman poliittisen toimijuuden alkaessa romanipolitiikan kenttä ei jakautunut ensisijaisesti puoluepoliittisesti, vaikka romaniaktivismin nousun takana olivatkin vasemmistolaisiksi ilmoittautuneet romanijärjestöt ja -aktiivit. Romanipoliittinen jännite muodostui järjestöjen ja toimijoiden suhteesta ja osallisuudesta harjoitettuun assimilaatiopolitiikkaan ja niiden suhtautumisessa uskonnon asemaan romaneihin kohdistetuissa toimenpiteissä.

Väitöskirjatyöni empiirinen osuus sisälsi romanipolitiikan asialistan tarkastelun lähes sadan vuoden aikajänteellä sekä romanien poliittisen toimijuuden muutoksen. Romanipolitiikan asialistan muutos on yleensä jaettu kahteen eri vaiheeseen, ennen 1960-luvun loppuun kestäneeseen assimilaatio- ja kontrollipolitiikkaan ja 1968 sosiaaliseen liikehdintään yhdistetyn romaniaktivismin nousun jälkeiseen aikaan, jolloin romanit ryhtyivät ottamaan itse osaa romanipolitiikkaan. Tutkimukseen kuitenkin osoittaa, että suomalaisen romanipolitiikan asialistan muutos on monijakoisempi ja monisyisempi.

Työn tuloksena voidaan todeta, että romanipolitiikan asialista on muuttunut huomattavasti viimeisen viiden vuosikymmenen aikana. 1950-luvulle asti valtiollinen romanipolitiikka tarkoitti kontrolli- ja assimilaatiopolitiikkaa, jonka pyrkimyksenä oli tehdä romaneista 'kunnon kansalaisia'. Toimenpiderepertuaariin kuuluivat romanilasten sijoittamiset lastenkoteihin ja myös irtolaislain perusteella annetut työleirituomiot. Suomen käymät sodat ja romanievakkojen epäonnistuneet siirtotoimenpiteet syvensivät romanien sosiaalisia ongelmia. Tilanne oli

rinnasteinen tämän päivän Eurooppaan, jossa jotkut maat ovat jättäneet kommunistisen järjestelmän romahdettua yhden kansanosan kaikkien yhteiskunnallisten toimenpiteiden ulkopuolelle, aivan kuten Suomessa tehtiin sotien jälkeen 1950-luvulla.

Aikaisemman tutkimuksen mukaan romaniaktivismiin nousu, laaja ja radikaali sosiaalinen liikehdintä ja Ruotsista tullut painostus 1960- ja 1970-luvulla on yhdistetty romanipolitiikan agendan sosiaalipoliittiseen muuttumiseen. Uusi tulkintani kuitenkin on, että romanien toimijuuden muutos on jäänyt policyssa tapahtuneen suunnanmuutoksen varjoon. Edellinen ei ole päässyt täysin aktualisoitumaan, koska molemmilla oli yhteinen tavoite eli assimilaatiopolitiikan päättäminen.

Romanien oma toimijuus ja vaatimukset asialistan muuttamisesta käynnistyivät jo aikaisemmin 1940- ja 1950-luvulla, mutta ne pääsivät aktualisoitumaan vasta 1960-luvun päättyessä. Romanien itsensä kriittikki vallitsevaa policya vastaan vahvistui 1950-luvulla. Sen käynnisti Ferdinand Nikkisen (1967, 43–44) kriittiset puheenvuorot 1940-luvulta alkaen sekä romanien omaa toimijuutta ja ryhmäperusteista kollektivismia edustanut romanien itsensä perustama yhdistys Romanien Liitto – *Romanengo Staggos*. Niiden tavoitteena oli kiinnittää huomiota romanien elinolojen kurjuuteen ja kohdentaa romaneihin samoja yhteiskunnallisia toimenpiteitä kuin muihinkin suomalaisiin. Romanien Liitto oli lyhyestä toimintakaudestaan huolimatta historiallisesti tärkeä toimija. Romanien omat puheenvuorot 1950-luvulla välttelivät korostuneesti romanien erityiskohtelua. Taustalla lienee toisen maailmansodan aikaiset keskitysleirit ja muut sortotoimet, jotka olivat 1950-luvulla ajallisesti lähellä. Kaiken erityiskohtelun – myös positiivisen – välttäminen perustuikin todennäköisesti historialliseen evidenssiin siitä, mihin kansanryhmien erityisyyden korostaminen voi pahimmillaan johtaa.

Romanijärjestöjen keskinäiset painotuserot kieli- ja kulttuuripolitiikan sisällöistä johtivat uudistusmielisten romaniaktivistien hajaantumiseen 1980-luvun alussa. Tämä voidaan nähdä 1900-luvun viimeisenä romanien poliittisena kiistana, jonka jälkeen romanikieli- ja kulttuuripolitiikka vakiinnutti asemansa 1980- ja 1990-luvulla hallitsevana policyna. Tutkimuksen yksi tärkeä johtopäätös on, että 1960- ja 1970-luvun romaniaktivismin jälkeen romanijärjestöt eivät enää järjestöjen lukumäärän lisääntymisestä huolimatta yrittäneet muuttaa romanipolitiikan policya. Agendan haastamatta jättäminen tarkoitti

osaltaan sitä, että romanien politisoitumiskehitys hiipui politikoinniksi vallitsevan kieli- ja kulttuuri-toimintalinjauksen sisällä.

Johtopäätökset kohti haasteisiin vastaavaan romanipolitiikkaan

Romanit ovat edelleen taloudellisesti ja poliittisesti aliresursoituja edistämään asiaansa. Poliittinen luktaito ja uusien, aikaan reagoivien asioiden nostaminen romanipolitiikan asialistalle, on siten välttämätöntä poliittisen voimattomuuden ylittämiseksi. Politisoitumiskehitys edellyttää, että romanipoliitikot pystyvät reagoimaan ajassaan ja deliberoimaan esteettisen eron turvin vaihtoehtoja. Tämä johtaa parempaan romanipolitiikkaan ja legitiimimpään politiikkaan. Ankersmitin (2002, 112) esittämä esteettinen edustus tarkoittaa, että edustajan ja edustettavan välillä on oltava tila, joka mahdollistaa punnitsemisen eri vaihtoehtojen välillä. Edustaja ei ole siirtokuva edustajastaan, eikä se voi harjoittaa poliittista harkintaa ilman etäisyyttä (Ankersmit 1996, 43–44).

Ratkaisuna voisikin olla, että romanipoliitikot nojaisivat perusteluissaan tulevaisuuteen suuntaavaan deliberatiiviseen retoriikkaan, joka on myös valmistautunut ja kykeneväinen ottamaan vastaan kritiikkiä ja (uudelleen) muodostamaan perusteluitaan kiistojen niin vaatiessa. Deliberatiivista argumentaatiotaitoa tarvitaan esimerkiksi silloin, kun keskustellaan ympäristössä, jossa ihmisoikeuksia tai vähemmistöjen suojelua ei enää pidetä ylhäältä annettuna luonnonlakina, vaan ne kyseenalaistetaan.

Kirjoitin vuonna 2001 pro gradu -työn otsikolla *Kuka nyt ihmisoikeuksia vastustaisi – Ihmisoikeudet kansainvälisen yhteisön jäsenkriteerinä*. Tuohon aikaan akateeminen maailma ja julkinen keskustelu julistivat historian päättyneen ja länsimaisten arvojen vieneen voiton aatteiden historiallisessa kilvassa. Nyt elämme kuitenkin maailmassa, jossa ihmisoikeuksien ja vähemmistöjen suojelun periaatteellistakin merkitystä kyseenalaistetaan. Populistiset liikkeet ja puolueet lisäävät kannatustaan ja nostavat samalla muiden puolueiden kynnystä pitää esillä ja puolustaa näitä arvoja. Kysymys on vaaleissa tapahtuvaa poliittista liikehdintää syvemmälle menevästä länsimaisen arvo- ja aatepohjan haastamisesta. Monet nousevat ja vakiintuneet taloudet ja suurvaltiot ovat osoittaneet, että talous voi kasvaa ilman oikeusvaltion periaatteiden toteutumista tai ihmisoikeuksien kunnioittamista.

Romanipolitiikan ja ihmisoikeuksia puolustavan retoriikan tulee pystyä vastaamaan argumentaatioon, joka haastaa perusteet: kuuluuko kaikille koskemattomuus ja ihmisarvoinen elämä etnisestä taustasta riippumatta?

Olen työssäni pyrkinyt osoittamaan, että romanien politiikkaa on mahdollista tutkia ja että romanien politiikka on vaihtoehtojen politiikka. Väitöstudiumukseni tärkeä tulos on, että romanien heterogeenisyyden yli voidaan päästä yhdenmukaistamatta romanien poliittisiksi luonnehdittavia pyrkimyksiä liiaksi. Erot romanipolitiikassa voidaan eri tasoilla osoittaa puheaktien ja ohjelmallisten tekstien analysoinnilla ja johtaa niistä poliittisia tavoitteita ja linjanvetoja, joita romanipolitiikan eri osapuolet romaniaktivisteista hallituksiin ja kansainvälisiin toimijoihin voivat arvioida, tukea tai vastustaa.

VIITTEET

¹ Tekstin pohjana on Jyväskylän yliopistossa 15. joulukuuta 2014 tarkastetun väitöskirjan *Romanipolitiikasta romanien politiikkaan – Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa* lectio praecursoria.

LÄHTEET:

- Ankersmit, Frank. 2002. *Political Representation*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Ankersmit, Frank. 1996. *Aesthetic Politics. Political Philosophy beyond Fact and Value*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Arendt, Hannah. 2007. *The Jewish writings*. Edited and with an introduction by Jerome Kohn and Ron Feldman. New York: Schocken Books.
- Gheorghe, Nicolae. 2013. Workshop debates. What now? Taking the project further. Teoksessa András Bíró, Nicolae Gheorghe, Martin Kovats et al., Will Guy (toim.), *From Victimhood to Citizenship. The Path of Roma Integration. A Debate*. Kossuth Publishing Corporation: Central European University Press.
- Klímová-Alexander, Ilona. 2005. *The Romani Voice in World Politics. The United Nations and non-state actors*. Aldershot: Ashgate.
- Palonen, Kari. 2003. *Quentin Skinner. History, Politics, Rhetoric*. Cambridge: Polity.
- Skinner, Quentin. 2002. *Visions of Politics. Volume I. Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press.